D • N
17/7 1949

Svensk kyrksamhet

Diakonistyrelsen publicerade i våras en Gallupundersökning om religiösa och kyrkliga frågor. Av dennas avsnitt om kyrksamheten framgår att var femte person förklarade sig ha varit i kyrkan "under de sista fjorton dagarna". Sju procent uppger sig gå i kyrkan varje eller nästan varje söndag. Inte mindre än 46 procent säger sig ha bevistat gudstjänst någon gång under ett halvår. Förutom dessa allmänna uppgifter, som samtliga gäller den vuxna befolkningen, konstateras en rad mera speciella tendenser — skillnader mellan städer och landsbygd, män och kvinnor, olika delar av landet.

Dagens Nyheter har i ett antal undersökningar tagit upp frågan om kyrksamheten från en annan utgångspunkt. Vid besök i över ett hundratal kyrkor i skilda delar av landet har antalet åhörare av högmässogudstjänst räknats. Flertalet uppgifter gäller söndagen den 19 juni (jfr vidstående tabell), men spridda besök på andra söndagar i samma månad har givit överensstämmande resultat. I det hela omfattar undersökningen församlingar med mer än en sjundedel av Sveriges befolkning: omkring hälften av kyrkorna har varit landsbygdskyrkor, fördelade på skilda områden i Norrland, Svealand och Götaland. Någon anledning att tvivla på utredningens representativa karaktär lär inte finnas. Det bör emellertid betonas att aftonsånger inte beaktats — vilket skett i Diakonistyrelsens undersökning — och att en del kyrkliga högtidsdagar, främst juldagen med julottan, säkerligen företer en långt högre publikfrekvens. Radiogudstjänster faller naturligtvis utom undersökningen, likaså de frikyrkliga gudstjänsterna; de faller också utanför Diakonistyrelsens här åberopade uppgifter.

Vad som framkommit tyder på att folk säger sig gå i kyrkan vida oftare än de verkligen gör det. Endast 1,7 procent av landets invånare kan antas ha besökt högmässa söndagen den 19 juni. Detta resultat visar avsevärt lägre kyrksamhet än en efter annan metod lagd undersökning av Dagens Nyheter år 1927 — då beräknades kyrksamheten till 5,3 procent. Om resultatet är karaktäristiskt, skulle ungefär var sextionde svensk bevista högmässa varje söndag. Även om aftonsångerna, i den mån de förekommer, beräknas ha hälften av högmässans publik, vilket lär vara högt räknat, och endast personer över konfirmationsåldern medräknas, blir antalet kyrkobesökande varje söndag blott 3—4 procent av den vuxna befolkningen. De vid förfrågan framkomna uppgifterna att 20 procent skulle delta i gudstjänst ungefär var fjortonde dag och att 7 procent skulle gå i kyrkan praktiskt taget varje söndag ter sig därför ytterst osannolika. Starka skäl talar för antagandet att en inte ringa del av befolkningen i sina svar på Gallupfrågor överdriver sina religiösa och kyrkliga intressen. Att en dylik namnkristendom är utbredd bestyrkes också av en rad andra av Diakonistyrelsen framdragna förhållanden — främst motsättningen mellan den principiellt positiva inställningen till kristendomen och underlåtenheten att i handling ådagalägga något religiöst intresse.

I vissa andra hänseenden bestyrker Dagens Nyheters utredning förut framlagda uppgifter. Det mest omedelbart slående intrycket av låg kyrksamhet får man i landsbygdens kyrkor. I en mängd fall understiger här antalet besökare tjugu personer; vid flera tillfällen hålles predikan inför tre eller fyra lyssnare. I realiteten är likväl kyrksamheten avsevärt större på landsbygden än i städerna. En beräkning ger vid handen att den 19 juni 0,9 procent av stadsbefolkningen bevistade högmässan mot 2,3 procent av lantbefolkningen. Antalet män och kvinnor har inte genomgående fastställts, men rapporterna går ut på att majoriteten av besökarna — ofta det överväldigande flertalet — var kvinnor, företrädesvis äldre kvinnor.

Med den låga kyrksamheten följer att mera tillfälliga omständigheter har en utomordentlig betydelse för publikfrekvensen. En konfirmation, ett besök av en kyrklig kurs eller någon annan organiserad grupp kan helt förändra situationen. Betydelsen av att en populär prästman uppträder är likaledes uppenbar. Antalet besökare i Storkyrkan i Stockholm motsvarade nära 13 procent av församlingens invånarantal — säkerligen kom ett stort antal besökare från annat håll —, medan i många andra Stockholmsförsamlingar besöksfrekvensen var 1—3 promille; anledningen var tydligen att en känd prästman höll predikan.

I en följande artikel skall de svenska predikningarna diskuteras på grundval av stenografiska uppteckningar av predikningar i olika delar av landet.

Den nye radiochefen

Det tycks vara mycket svårt att skaffa en god efterträdare till Yngve Hugo. Radiotjänsts styrelse, som sköter denna sak, har hört sig för hos åtskilliga personer — den vill ha flera att välja på vid det slutliga avgörandet —, men de som man närmast önskar ställer sig avvisande. Bland de tillfrågade befinner sig Carl Anders Dymling. Jag har ju redan en gång varit radiochef, så jag vet vad det innebär, och därmed är frågan egentligen besvarad, säger han (intervjuad i Vecko-Journalen). Även de andra nämnda har mer eller mindre ingående kunskaper om radioverksamheten. Det är Ingvar Andersson, Erik Hjalmar Linder, Elof Ehnmark, Gustaf Näsström och Mauritz Bonow — när de förklarar sig ohågade, så är väl deras skäl besläktade med de Dymlingska. Den lediga befattningen hör tydligen inte till de mest åtrådda. Landshövding Conrad Jonsson — styrelseordföranden — skulle ha lättare att få jakande svar, om det vore fråga om att låt oss säga utse en ämbetsbroder.

Med stor tillfredsställelse lägger man emellertid märke till att sökarljuset till en början stannade inför de nämnda personerna. De är alla högt kvalificerade män — deras insatser i radion har också allmänt uppskattats, låt vara att det rått olika meningar vid enstaka tillfällen. En av dem, direktör Bonow, är kanske mera specialist och organisatör än självständig kraft med förbindelser på det kulturella planet, men han är undantaget från regeln. Att alla de övriga är att finna på den andra linjen tyder på att styrelsen föredrar ett sådant val.

Med den ställning som radion numera intar i det svenska samhällslivet är det ytterst önskvärt att dess främste man genom sina kunskaper, sina intressen och sin personlighet markerar denna allmänt kulturella strävan. Programchefen och hans närmaste medarbetare gör inte allt — det behövs också att radiochefen är personligt och självständigt engagerad i denna del av verksamheten. Han skall naturligtvis inte vara främmande för det brett folkliga — allsidig kontakt är en stor tillgång —, men framför allt skall han ha viljan och förmågan att göra radion till en allt verksammare faktor i det mångskiftande kulturlivet. Där skall han ha den personliga säkerhet, det pålitliga, fria omdöme som endast kommer med djup inlevelse. Radiostyrelsen har hört sig för hos oavhängiga män av denna typ. Må den inte ge tappt och sänka anspråken, utan fortsätta sina efterforskningar efter den linje som man från början slagit in på.

Vimmerbybor på långflygning

En långflygning genom sju länder startar fabrikör Helge Norman, Vimmerby, i sällskap med mekaniker Arne Kjellström, Linköping. För båda är långflygningen premiär. De flyger en Klemm 35 tillhörig Vimmerby flygklubb med beteckning SE-EHR. Den effektiva flygsträckan blir 600 mil och färden tar tre veckor. Bland annat blir det besök i Zürich, och på måndag landar man i London. Marschfarten blir 150 kilometer i timmen. (DN, Västervik.)

PRESSGRANNAR

De modernaste formerna av religionsförföljelse diskuteras av biskop Berggrav i en skriftväxling med generalsekreteraren i kyrkornas världsråd, Visser 't Hooft, som delvis återgivits i Kristen gemenskap. Svenska Morgonbladet (fp) har särskilt fäst sig vid de klara fakta han framlägger om de aktuella händelserna i Östeuropa:

Man går icke till direkt angrepp utan går omvägar. Man proklamerar icke krig mot tro och kyrka — man camouflerar sina angrepp. När man avsätter eller fängslar en biskop t. ex., så erkänner man demonstrativt hans "rätt att tro på Kristus". Men man anklagar honom för moraliska eller ofosterländska försyndelser, som man efter behov uppdiktar och gör propaganda med. Så gjorde Hitler och så gör Stalins lydiga redskap! T. ex. nu i Östeuropa.

Kyrkan får icke välja sina egna ledare eller behålla sina gamla utifrån sina egna behov: diktaturerna kräver kyrkoledare som är politiska medlöpare. Diktaturen betjänar sig av lögn och förtal, vid behov även av yttre våld, för att avlägsna politiskt obekväma kyrkoledare:

Anklagelserna mot ungraren Ordas var till 100 proc. uppdiktade eller förfalskade. Diktaturen tvingar eller lockar kyrkan till tystnad eller till att positivt godkänna statens handlingssätt, inklusive dess klara rättsövergrepp. På det sättet lyckades den ungerska regimen förmå de båda protestantiska kyrkorna i Ungern att under Mindszentyprocessen avge förklaringar, varmed de trampade på den fängslade och maktlöse ärkebiskopen och gav den politiska regimen rätt. Så förmås dessa förföljda kyrkor att förklara, att de har "frihet till att förkunna evangelium så mycket de vill". Men i varenda kyrka är anställd en polisspion, som har att avge rapport om ett enda ord skulle bli sagt som inte passar de politiska makthavarna! De sydösteuropeiska diktaturerna förklarar öppet, att kyrkan icke får lov att befatta sig med samhällsspörsmålen, men samtidigt kräver man att kyrkan skall direkt engagera sig i propagandan för den härskande politiken... Sådan är den "religionsfrihet" som Sovjetdrabanterna tillämpar, det må vara i Ryssland självt eller i något av dess med våld och list underkuvade satellitländer.

De svenska kyrkoledarna har varit anmärkningsvärt tysta under dessa händelser. "Den kristna gemenskapen" har inte tvingat dem att uppträda — knappast ens att visa något större intresse för att få fram fakta och sprida dessa. Det behövdes en norsk biskop, en som fått känna svedan i eget skinn.

Norrmännen är förvånade över den svenska regeringspressens sätt att behandla Atlantpaktsproblemen med hänsyn till Norge och Skandinavien. Som exempel kan anföras följande replik i Verdens Gang till Morgon-Tidningens recension av Utrikespolitiska institutets broschyr i ämnet:

Horney, skribenten i Morgon-Tidningen, skriver om "den iver man från norsk sida visade att på fördelaktiga villkor erhålla militär utrustning från Amerika". Det Horney kaller "iver" var i virkeligheten uttrykk for nøkternt og realistisk syn på sikkerhetsspørsmålet. Det er på det rene at sikkerhetsspørsmålet ikke lot seg løse gjennom rent nordisk forsvarssamarbeid.

Om den aktuelle situasjonen hevder Horney at "senaten först efter ett halvårs betänkligheter ratificerar Atlantpakten", at det nå vil skje "under förutsättningen att frågan om vapenhjälp inte sammankopplas med pakten", at våpensaken "kommer över huvud inte upp till behandling i kongressen detta år" og endelig at det er tvilsomt om "nästa kongress kommer att bevilja mer än ett mycket obetydligt anslag". Sammenhengen er at det ennå ikke er avgjort når spørsmålet om våpenhjelpen kommer opp. Nettopp de amerikanske motstanderne av Atlanterhavspakten grunngir sitt standpunkt med at pakten må føre med seg våpenleveranser. Og utenriksminister Acheson har nylig ytret seg optimistisk både om selve våpenspørsmålet og om størrelsen på bevilgningene.

Vi er ute av stand til å skjønne hensikten med at visse svenske kretser med lett skjult skadefryd fester seg ensidig ved vanskene som er knyttet til virkeliggjøringen av samarbeidet mellom Atlanterhavsmaktene, slutar den anförda norska tidningen:

Svenskene skulle ha all grunn til å ønske framgang i dette arbeidet, likesom vi på vår side er interessert i at det svenske forsvaret blir holdt i orden, selv om norsk og svensk utenrikspolitikk ennå ikke har latt seg samordne.

Det är pinsamt att bevittna denna stillsamma men ändå kraftiga och fullt befogade gensaga mot svensk oförmåga att se till det väsentliga och betvinga dåliga instinkter.

Kritiken av veckotidningen Folket i Bild föranleder Sydsvenska Dagbladet (h) att fråga vilket intresse den svenska socialdemokratin tror sig förfäkta genom ryssfjäskande och antiamerikansk propaganda:

På socialdemokratiskt håll hängiver man sig fortfarande åt den falska föreställningen, att fjäsk för Sovjetunionen lönar sig. Fjäsket tar sig tyvärr även uttryck i ovederhäftiga angrepp på USA. När Sverige för något år sedan sökte ett lån i USA, gingo samtidigt kommunikationsminister Nilsson och hr Z. Höglund vid ett möte på Konserthuset i Stockholm till angrepp mot detta land. Så sent som i april i fjol förklarade hr Wigforss, att han stod lika främmande för amerikanskt som för ryskt samhällsskick. Sådant tal skänker oss inga fördelar i Sovjetunionen men skapar ett stort misstroende mot oss i Förenta staterna.

Den med socialdemokratin intimt lierade Folket i Bild förbättrar sannerligen icke våra relationer med sistnämnda land genom sin egenartade propaganda.

Alla redbara demokrater fäster sig vid det opålitlighetsdrag som så ofta framträder i organ med anspråk på att företräda tongivande kretsar inom svenskt folkstyre. Det skadar oss både utåt och inåt.

En uppgift för hr Hall och oss alla är att få bukt med skrivardömet och byråkratiseringen inom svenskt arbetsliv. Göteborgs-Posten (fp) återkommer till detta tema:

Lönesänkningar äro icke en patentmedicin, som hjälper mot allt. Vad som främst fordras är en förenkling av vår produktionsapparat, märk väl inte genom centralisering, utan genom decentralisering. Svenskt näringsliv har under de senaste tio åren fått en alldeles för stor överbyggnad. Hr Hall kan inte göra sig en föreställning om hur det fördyrar produktionen med alla dessa ansökningar och rapporter, alla dessa resor till och från Stockholm, allt detta telefonerande och telegraferande, all denna väntan och all denna osäkerhet.

Denna misslyckade statliga planhushållning har dessutom främjat en ansvällning av branschorganisationer och ett direktörs- och ombudsmannavälde, som tynger näringslivet hårt. Den statliga planhushållningen och det centrala ombudsmannaväldet har dessutom spritt sina dåliga verkningar till arbetsplatserna. Var och en som arbetar i produktionen har under de senaste åren haft många tillfällen att oroa sig över den tilltagande pappersexercisen på arbetsplatserna.

Besöksfrekvens i kyrkorna

Då undersökningsmaterialet i viss mån fördelar sig ojämnt på olika delar av landet, har vid sammanslagningen statistiska vägningar gjorts: eftersom exempelvis städerna är förhållandevis mera företrädda och även vissa landsdelar överväger andra, har medeltal uträknats för varje grupp och därefter dessa multiplicerats med vederbörande landsdels befolkning, varpå summan av de olika talen dividerats med hela befolkningen. Utan sådan vägning skulle exempelvis medeltalet för hela riket ha blivit en besöksfrekvens av 1,0 procent i stället för 1,7.

Vid sådan vägning fås de procenttal som återges i de tre första raderna av nedanstående tabell. Därefter redovisas ovägda tal för olika delar av riket och nederst hela primärmaterialet. Folkmängdsuppgifterna avser i regel 1/1 1948. Med asterisk markeras att särskild omständighet — redovisad under Anmärkningar — påverkat siffran.

	Kyrkobesökare i räknade församlingar	Folkmängd i räknade församlingar	%
Hela landet, vägt medeltal			1,7
Städer, vägt medeltal			0,9
Landsbygd, vägt medeltal			2,3
Landsbygd: Norrland	2.211	147.975	1,5
Svealand	1.098	42.790	2,6
Götaland	767	28.947	2,7
Städer: Norrland	1.039	55.610	1,9
Svealand	3.334	546.691	0,6
Götaland	2.658	[illegible]	0,9
Stockholm	2.759	[illegible]	0,6

STÄDER

Ort, kyrka	Kyrkbesökare	Folkmängd	%	Anmärkningar
Norrland:				
Boden	*265	10.688	*2,5	Konfirmation
Luleå	330	18.486	1,8	
Piteå	125	5.130	2,4 1,1	
Örnsköldsvik	*376	7.146	[*5,3]	Därav nära 300 lottor
Bollnäs	*187	5.021	*3,7	Därav 25-tal konf.
Söderhamn, Ulr. Eleon.	52	9.139	0,6	
Svealand:				
Borlänge	43	20.175	0,2	
Köping	*250	12.853	*1,9	Finsk vänortsdag, finsk prost pred.
Arboga, S:t Nicolai	79	9.979	0,8	Inkl. landsförsaml. gemensam kyrka.
Östhammar	34	1.350	2,5	
Enköping	54	9.193	0,6	
Stockholm, Stork:an	1.100	8.614	12,8	
Jakob	125	5.148	2,4	
Klara	90	6.005	1,5	
Ad. Fredrik	120	14.719	0,8	
Gustav Vas	130	21.034	0,6	
Matteus	124	46.835	0,3	
Johannes	125	19.145	0,7	
Engelbrekt	275	28.497	1,0	
Östermalm	150	20.581	0,7	Oscarskyrkan stängd
Gustav Adolf	98	46.318	0,2	
Kungsholm	92	30.143	0,3	
S:t Göran	65	51.593	0,1	
Katarina	75	53.368	0,1	
Maria + Sofia	66	47.578	0,1	Sofiakyrkan stängd
Högalid	95	39.441	0,2	
Spånga	29	15.123	0,2	
Solna	100	36.768	0,3	
Askersund	15	2.231	0,7	
Götaland:				
Oskarshamn	65	10.322	0,6	
Växjö	240	18.732	1,3	
Ljungby	147	6.707	2,2	
Visby, domkyrkan	117	14.045	1,2	
Helgeands k:a	47			
Göteborg, Vasa	285	1) 14.802	1,9	
Haga	40	1) 9.185	0,4	
domkyrkan	138	1) 9.048	1,5	
Kristine	275	1) 9.504	2,9	
Kungälv	285	3.792	7,5	
Sölvesborg	55	1) 4.420	1,2	
Malmö, S:t Petri	220	181.280	0,5	
S:t Pauli	80			
Limhamn	140			
Slottsstaden	95			
S:t Johannes	170			
V:a Skrävlinge	67			
Kirseberg	75			
Ängelholm	117	7.388	1,6	

LANDSBYGD

Ort, kyrka	Kyrkbesökare	Folkmängd	%	Anmärkningar
Norrland:				
Gammelstad	*370	11.126	*3,3	Konfirmation
Öjebyn (Piteå landsf.)	261	13.978	1,9	
Älvsby	146	9.249	1,6	
Nätra	*118	5.944	*2,0	Därav 35 konf.
Själevad	86	14.452	0,6	
Arnäs	79	5.185	1,5	
Torp, Fränsta	18	9.149	0,2	
Borgsjö, Erikslund	17	7.433	0,7	
Alby	36			
Haverö	14	2.701	0,5	Därav 10 konf.
Färila	155	5.835	2,7	
Järvsö	141	7.149	2,0	
Ljusdal	260	10.863	2,4	
Alfta	*43	6.484	*0,7	Hälften konfirmand.
Ovanåker	*118	7.154	*1,7	Därav 35 konf.
Rengsjö	75	1.886	4,0	Begravning
Hanebo	95	4.030	2,4	Begravning
Segersta	36	1.236	2,9	
Ockelbo	16	7.596	0,4	
Åmot	15			
Hamrånge	18	4.768	0,4	
Söderala	24	1) 5.079	0,5	
Norrala	12	1) 2.771	0,4	
Bergvik	11	1) 2.479	0,4	
Trönö	*47	1) 1.428	*3,3	Folkskollärarkurs på besök
Svealand:				
Stora Tuna	*180	9.389	*1,9	Gästbesök av kyrkokör ökade ca 50
Boda	34	1.920	1,8	
Rättvik	*420	8.525	*4,9	100 kursdelt. f. stiftsgård. jämte turist.
Al	*162	2.500	*6,5	100 kyrkl. kursdelt.
Odensvi	4	1.102	0,4	
Malma	4	3.928	0,1	
Kungs Barkarö	16	1) 411	3,9	
Medåker	15	1) 744	2,0	
Börstil	28	2.710	1,0	
Harg	43	1.676	2,6	
Hökhuvud	8	820	1,0	
Ytterglans	10	595	1,7	
Balingsta	25	451	5,5	
Gottröra, en vecka tidigare	4	480	0,8	
Askersunds landsför.	95	1.922	4,9	
Snavlunda	24	1.395	1,7	
Lerbäck	26	4.222	0,6	
Götaland:				
Döderhult	26	5.316	0,5	
Fagerhult	93	2.040	4,6	
Gårdsby	32	1.141	2,8	
Söraby	39	1.220	3,2	
Tjureda	27	781	3,5	
Södra Ljunga	105	1.259	8,3	Begravning
Hamneda	14	1.259	1,1 2,1	
Annerstad	*425	960	[*44,3]	*Provpredikan (normalt 20)
Angelstad	20	1.101	1,8	
Rottna	13	838	1,6	
Vall	3	306	1,0	
Backa	50	1.675	5,7	
Kärra	45			
Mjällby	102	1) 5.672	1,8	
Jämshög	150	1) 3.552	4,2	
Gammelstorp	28	1) 1.827	1,5	Högmässa redan kl. 9

1) 1/1 1949. 2) 1947.

Monument efterlyses

Av TURE NERMAN

ATT EN MÄNNISKA försvinner spårlöst är inte alldeles ovanligt, i vår tid tvärtom ganska vanligt. Men att ett helt monument försvinner, det var åtminstone förr i tiden mera sällsynt. Något sådant inträffade emellertid år 1900, och det minnesmärket efterlyses härmed efter ett halvsekel.

Tiden kring sekelskiftet var utpräglat nordistisk eller skandinavistisk. Nordiska föreningar samlade massor med folk, ungdomen fostrades i en nordisk anda. Den 17 maj 1900 lästes i alla Stockholmstidningar och förmodligen också i grannländernas större tidningar, den 18 maj i landsortspressen, ett upprop, här återgivet efter Dagens Nyheter den 17. Dagen var väl vald: Norges nationaldag, syttende Mai.

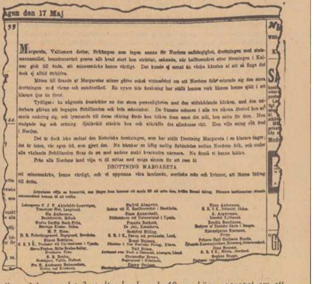

Övre delen av det 3 spalter breda och 40 cm höga uppropet om ett minnesmärke över drottning Margareta. Ur Dagens Nyheter den 17 maj 1900.

Det var, som av uppropet framgår, meningen att samla in pengar till ett minnesmärke över drottning Margareta, symbol för de nordiska folkens samling i Kalmarunionen. Och det var inte vilka som helst som hade skrivit under uppropet. Det var helt enkelt Nordens kulturella och politiska officiella elit den gången, 111 namn, ett 50-tal från Sverige, ett 40-tal från Danmark och ett 20-tal från Norge. Från Sverige märktes män som bibliotekarie Claes Annerstedt, biskop Gottfrid Billing, professor S. Boëthius, överstekammarjunkaren friherre Carl C:son Bonde, landshövdingen och talmannen greve Robert De la Gardie, riksantikvarie Hans Hildebrand, professor Oscar Montelius, riksarkivarie C. Th. Odhner, riksdagsmännen Persson i Törneryd, Stallerhult och Tällberg, f. statsministern greve Arvid Posse, biskop H. G. von Scheele, professorerna Ludvig Stavenow, Knut Söderwall och Esaias Tegnér, godsägare Hugo Tamm, hovjägmästaren greve Tage Thott, professor Martin Weibull, bibliotekarie Harald Wieselgren och Carl David af Wirsén. Likadant i broderländerna: från Danmark män som Viggo Hörup och bryggare Carl Jacobsen, från Norge Björnson, Sophus Bugge osv.

Alla dessa notabiliteter skulle enligt uppropet välja en kommitté, som senare skulle samla bidragsgivarna till ett möte, då närmare bestämmelser om minnesmärket skulle träffas. Under tiden kunde insamlingen börja. Det var inte så noga med kontrollen den tiden som nu. Man tycker nog att det låter lite lättsinnigt när uppropet slutar med att "bidrag emottagas av samtliga inbjudarne, genom kommitténs expedition, Malmskillnadsgatan 17, Stockholm, samt genom tidningsexpeditioner och boklådor, som därtill godhetsfullt erbjudit sig". Slantar kunde alltså sändas till Björnstjerne Björnson och C. D. af Wirsén privat. Nog för att de liksom de andra undertecknarna kunde anses betrodda, men en smula privat idyll verkar det ändå. Och expeditionen, Malmskillnadsgatan 17 i Stockholm, vad var det för en lokal? En titt i Stockholms adresskalender 1900 säger inget, den ger bara några okända namn på det numret.

Lite mer får man veta om denna märkliga insamling av några uttalanden i pressen — undertecknarna torde nu samtliga vara tysta. Dagens Nyheter upplyste samma dag uppropet infördes att det planerats på ett möte i danska Nationalmuseet, och Aftonbladet införde samma dag en längre artikel av Martin Weibull, insamlingens ledande man för Sverige. Där fick man veta att idén till ett skandinaviskt monument var flera år gammal. Redan 1897, femhundraårsminnet av Kalmarunionen, hade den dykt upp, och så hade den mognat år 1899 med dess "allvarliga och manande väckelser för Nordens folk, när i våra gränsland dödsolyckorna begynte ringa för vårt språk och vår odling, och samtidigt splittringen inom oss själva, på vår halvö, syntes större än någonsin" — alltså förryskningen i Finland, preusseriet i Sönderjylland och de svensk-norska motsättningarna. Då hade privat mellan nordiska kulturpersonligheter "en kedja av meddelanden" uppstått, skriftliga och muntliga, sedan sommaren 1899. Man hade så träffats, 90 personer från de tre länderna, i Köpenhamn, valt ett verkställande utskott på tre medlemmar, en från varje land, och ett annat utskott på sex, två från vart, för själva utförandet av monumentet.

Hade man tänkt närmare på det? Ja, man hade ämnat inbjuda Nordens konstnärer till tävlan och tänkt sig ett monument på ön Ven, "ett arkitekturverk, varifrån seglarna kunde lysas på färden genom det världsgeografiska farvattnet inom Nordens gränser". I viss mån hade Frihetsstatyn i New Yorks hamn inspirerat.

Margareta hade, menade Weibull, betytt så mycket för Norden genom sin kamp för dess befrielse från Hansan och tyskarna, så att nu, när det såg illa ut i Norden, "då var drottning Margaretas dag kommen". "Då kunde hon efter ett halvt årtusende åter framträda ur minnenas dunkel, enande såsom fordom sina folk."

Men Margareta kom inte att göra det. Monumentet över henne och Nordens enhet blev aldrig av. Det fanns skeptiska röster. En var Dagens Nyheter, som i en ledare, Margaretamonumentet, den 21 maj gav skäl för sin skepsis. Tidningen skulle med hänförelse gå in för idén om den kunde i någon mån medverka till stärkandet av sambandet i Norden, men det finns, hette det, "tankar som i och för sig äro stora, sunda och sanna, men som det oaktat kunna taga sig uttryck vilkas skevhet kan få en förryckande återverkan på tanken själv". Det vore svårt att skönja "den ideella kraft som skulle ligga i en påtaglig erinran om Kalmarunionens välsignelser eller — förbannelser".

Två dagar senare lästes i Dagens Nyheter en indignerad insändare mot monumentplanen av Richert von Koch, "f. d. överstelöjtnant vid Livgardet till häst, i disponibilitet". Denne gamle militär och patriot mobiliserade mot Margareta citat av ingen mindre än Geijer och talade om en usel union och danska fogdar; skulle vi resa ett monument åt denna "unionsdrottning", vars unionsakt var "undertecknad av 17 hennes hovherrar, de flesta danskar", då skulle "våra efterkommande en dag slå det i stycken och kasta det i sjön, under hån åt vår enfald". Och ett par dagar senare uppträdde i spalterna en insändare Urbanus, som antydde att det behövdes väl några figurer på sockeln också och ironiskt föreslog som de lämpligaste Erik av Pommern och Jösse Eriksson!

Nå, det blev inget monument över drottning Margareta och Kalmarunionen. Bara några år senare mognade ju också de svensk-norska motsättningarna till brytningen 1905. Det stora företaget gjorde skeppsbrott, trots alla de fina namnen. Men insamlingen hade alldeles tydligt startat. Och nu frågar man sig efter ett halvt århundrade: Vart tog pengarna vägen?

EISENSTEINS TESTAMENTE

Eisenstein i regiarbete med "Ivan den förskräcklige".

I BÖRJAN av trettitalet satt den ryske filmregissören *Sergej Eisenstein* i Hollywood, sysselsatt med att skriva manuskript till en film på Dreisers "En amerikansk tragedi". Handlingen tilltalade den troende kommunisten Eisenstein: han ville åskådliggöra hur en ung man i ett kristet, kapitalistiskt samhälle av social ambition tvingas mörda den enkla flicka som han menar står i vägen för hans upphöjelse i en högre samhällsklass. Men för den troende filmkonstnären Eisenstein var samtidigt berättelsetekniken lika fängslande som temat, och han koncentrerade sitt intresse på en detalj, den viktigaste: skildringen av hur den unge mannen Clyde ror ut för att mörda flickan Roberta, hur han i det avgörande ögonblicket inte har mod att fullfölja gärningen och hur Roberta drunknar i alla fall medan han under en svår inre kamp underlåter att rädda eller ens försöka hjälpa henne.

Det slog Eisenstein när han om och om igen läste episoden i Dreisers bok att författaren inte lyckats att med ordens hjälp ge någon klar bild av den tvekan och ångest Clyde känner under båtfärden och olyckshändelsen, då han och flickan kommer i vattnet och han ser henne drunkna inför sina ögon. Dreiser kunde bara med intetsägande ord återge ett overkligt och

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.